

'Water', keramisch tegeltableau uit 1973-1974 van Leo van Oudheusden



Zwembad 'De Zeehond', Rivierenlaan 18, 3181 DR Rozenburg

Een kunst- en cultuurhistorische waardestelling

Werkgroep Monumentale Kunst van Bond Heemschut, kunsthistorici Johanna Jacobs en Norman Vervat

September 2015

Inventarisatie van het kunstwerk

In april 2016 staat zwembad 'De Zeehond' aan de Rivierenlaan 18 in Rozenburg op de nominatie gesloopt te worden. In het zwembad bevindt zich een keramisch tegeltableau van Leo van Oudheusden (1946) met de titel 'Water'. Het werk is 235,7 cm hoog, 1889 cm lang en 1,6 cm diep. Het bestaat uit tegels van 19,5 x 19,5 x 1,6 cm. De tegels zijn door de kunstenaar ontworpen, beschilderd, geglazuurd en vervolgens gebakken door de Porceleynse Fles in Delft waarbij de hardheid van een vloertegel is aangehouden om de duurzaamheid te garanderen. Het uit meerdere kleuren bestaande kunstwerk bestaat uit een half-figuratieve/half-abstracte voorstelling van allerlei aspecten van water.

Plaats van het kunstwerk binnen de kunstgeschiedenis

Het keramisch tegeltableau behoort tot de zogeheten architectuurgebonden of monumentale kunst uit de wederopbouwperiode (circa 1946 tot circa 1975).

Deze periode wordt gekenmerkt door een nieuw elan dat gepaard gaat met een ware bouwexplosie. Tussen 1946 en 1965 worden meer dan één miljoen woningen gebouwd. Ook worden vele duizenden bijzondere gebouwen als scholen, gemeentehuizen en kantoren gebouwd.

Een belangrijk kenmerk van de wederopbouwperiode is de samenwerking tussen opdrachtgevers, architecten en beeldend kunstenaars. In april 1946 wordt door beeldend kunstenaars het tijdschrift 'Forum' opgericht met als ondertitel 'maandschrift voor architectuur en gebonden kunsten' waarin deze samenwerking wordt bepleit. In 1952 wordt de Vereniging van beoefenaars der monumentale kunsten opgericht om bovengenoemd samenwerkingsverband concreet vorm te geven. Na veel druk wordt de procentageregeling ingevoerd: 1,5% van de totale bouwsom van overheidsgebouwen wordt gereserveerd voor het aanbrengen van kunst en het bedrijfsleven, gestimuleerd door deze subsidieregeling, volgt. Gevolg is dat het aantal opdrachten voor kunstenaars snel groeit. Er komt veel ruimte voor het maken van glas-in-lood- of glas-in-betonramen, geëts glas, glasappliquéramen, tegelkeramiek en glasmosaïeken, reliëfs, schilderijen of fresco's, sgraffiti en tegeltableaus; daarnaast worden mengvormen toegepast. Vaak zijn deze kunstwerken vast in het gebouw aangebracht en worden daarom architectuurgebonden of monumentale kunst genoemd. Deze kunstwerken worden gekenmerkt door een heel eigen vormen- en beeldtaal maar ook door nieuw toegepaste materialen zoals beton, emaille, gebakken en geglazuurde tegels, aluminium, corten staal, bitumenverf, enzovoorts. Al enige tijd vindt met de sloop of revitalisering van wederopbouwwijken en – gebouwen een enorme vernietiging van kunst uit deze periode plaats.

Leo van Oudheusden

Leo van Oudheusden is op 12 juni 1946 in Rozenburg geboren. Na een opleiding aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Rotterdam van 1964 tot 1968 vestigt hij zich in zijn geboorteplaats waar hij een atelier heeft in de voormalige Christelijk Gereformeerde kerk, 'het witte kerkje', aan de Zanddijk. Deze kerk wordt in 1985 gesloopt. Hij is actief als beeldhouwer, tekenaar, graficus en schilder. In de openbare ruimte van Rozenburg worden twee bronzen beelden geplaatst. In 2005 wordt het beeld 'Producent en Consument' in het winkelcentrum van Rozenburg van de sokkel gezaagd en gestolen. Het 'Lezend Meisje' voor de bibliotheek aan de Molenweg is nog steeds aanwezig.

In 1981 vestigt hij zich in Didam waar hij vier bronzen beelden in de openbare ruimte realiseert: 'De omhelzing' (Drostlaan/Wilhelminastraat) uit 1983, 'De Liefde' (Lieve Vrouweplein) uit 1984, 'Het Veulen' (Wilhelminastraat) uit 1984 en een 'Schuttersbeeld' aan

de Raadhuisstraat voor het gemeentehuis uit 1991. De beelden zijn geïnventariseerd en afgebeeld op www.beeldenvangelderland.nl.

Geschiedenis van het kunstwerk

Architectuurgebonden kunst maakt deel uit van een samenhangend ensemble en is speciaal voor die locatie ontworpen waardoor deze een extra dimensie krijgt. Door de plaatsgebonden vorm en betekenis fungeert het kunstwerk als 'explicateur' van de functie van het gebouw. 'Water' verwijst in zijn beeld- en vormtaal expliciet naar de functie van het zwembad 'De Zeehond' en is speciaal voor de kopse wand van het bad ontworpen. Tegelijk met de opdracht voor het keramisch tegeltableau heeft Leo van Oudheusden de opdracht gekregen voor de vervaardiging van een bronsplastiek van een meter hoog, 'Venus' getiteld, voor de 'Saunapatio' van genoemd zwembad. Hoewel beide kunstwerken van meet af aan onderdeel zijn van het zwembad, hebben zij geen ensemblewaarde: zij hebben elk een eigen identiteit en functie op genoemde locatie.

Beide kunstwerken worden in het kader van de 1,5% regeling gerealiseerd voor in totaal 25.000 gulden, inclusief 4% BTW. 2320 gulden inclusief BTW was er vervolgens nog nodig voor de plaatsing van de werken.

Op 28 november 1973 stuurt de NV Koninklijke Delftsch Aardewerkfabriek "De Porceleyne Fles anno 1653" een overeenkomst die door genoemde fabriek en Leo van Oudheusden is ondertekend. Overeengekomen wordt dat de fabriek 1500 tegels van het formaat 19,5 x 19,5 cm zal leveren: 40 vierkante meter wit geglazuurde tegels voor 4000 gulden en tien vierkante meter geglazuurde en gebakken tegels "volgens aanwijzingen van de heer van Oudheusden" voor eveneens 4000 gulden. De glazuurkleuren worden in de overeenkomst genoemd: blauw, zwart, rood, oranje en wit. De tegels worden door Van Oudheusden opgehaald op 12 april 1974.

Op 28 september 1973 wordt door G. van de Zande, lid van college van Gedeputeerde Staten van de provincie Zuid-Holland de eerste paal van het zwembad geslagen. Het zwembad wordt gebouwd door Leussink's Bouwbedrijf BV uit Zwolle. Op het briefpapier van het bouwbedrijf staat expliciet naast andere bouwactiviteiten vermeld "systeem zwembaden en sporthallen".

Op 3 april 1974 wordt met het hijsen van de vlag door burgemeester H. Sloots van Rozenburg het hoogste punt van het zwembad in aanbouw gemarkeerd. Op 31 augustus 1974 meldt de kunstenaar in een schrijven aan de directeur van gemeentewerken dat de keramische wand inmiddels is voltooid en dat hij meteen overgaat tot de plaatsing van het bronzen plastiek 'Venus' in de aangebouwde sauna-inrichting. De officiële opening van het zwembad door de Commissaris van de Koningin vindt op zaterdag 28 september 1974 plaats.

Vermeldenswaard is dat de destijds zeer jonge bevolking van Rozenburg 100.000 gulden bijeen heeft gebracht om het zwembad 'De Zeehond' mogelijk te maken. Dit heeft zeker tot een extra band van de bevolking met het zwembad geleid.

Kunstwerk bedreigd

Vanaf 1998 gaan stemmen op om een nieuw sportcentrum in Rozenburg te bouwen. In 2012 besluit de gemeenteraad van Rotterdam tot de bouw van een nieuw Multi Functioneel Centrum De Rozenburcht (hierna De Rozenburcht) dat een entreehal die als ontmoetingsruimte fungeert bevat en daarnaast een zesbaans wedstrijdbad, een sporthal (26 x 44 meter), een multifunctionele zaal en een horecagelegenheid met een extra ruimte geschikt als vergaderlocatie. Architect Koen van Velsen ontwerpt de Rozenburcht.

Juridisch eigenaar van zwembad 'De Zeehond' is de gemeente Rotterdam. Deze heeft verzuimd bij de opdracht aan de architect in de specificaties (het programma van eisen) het

keramisch tegeltableau uit het oude zwembad op te nemen. Wanneer Van Velsen in oktober 2014 met dit kunstwerk wordt geconfronteerd, geeft hij aan dit kunstwerk niet te willen herplaatsen omdat het afbreuk zou doen aan zijn ontwerp. Onderzoek leert dat het keramisch tegeltableau in de van binnen naar buiten doorlopende wand, bestaande uit geglazuurde bakstenen, past in de binnenwand. Herplaatsing is dus heel goed mogelijk. Het zwembad 'De Zeehond' heeft geen monumentenstatus en sloop is gepland omstreeks april 2016.

De kunstenaar Leo van Oudheusden (1946) is nog in leven maar lijdt aan de ziekte van Parkinson zodat hij de belangenbehartiging van zijn kunstwerken overlaat aan zijn broer Wim. Leo van Oudheusden heeft nadrukkelijk te kennen gegeven het keramisch tegeltableau te willen behouden.

Vanaf de opening van het zwembad in 1974 tot heden (september 2015) is het zwembad intensief gebruikt. Niet alleen door schoolkinderen, maar ook door watersportverenigingen. De dreiging dat het kunstwerk met de sloop van het zwembad verloren gaat, heeft geleid tot een handtekeningenactie, eerst beperkt tot de gebruikers van het zwembad, maar binnenkort uitgebreid naar heel Rozenburg en omgeving. Er zijn in de lokale media de Rozenburgse Courant en Voorne-Putten dichtbij op 9 september 2015 artikelen geplaatst die oproepen het kunstwerk te redden: respectievelijk 'Red de Zeehond voor de Rozenburcht' en 'Kunstenaar Van Oudheusden: 'Red Zeehond voor Rozenburcht''. Op 17 september 2015 is in de Brielsche Courant 'Actie: Tegelwand moet mee naar de Rozenburcht' verschenen.

Gezien de handtekeningenactie voor behoud slaat deze beeldtaal aan bij een groot publiek waardoor geconcludeerd mag worden dat het kunstwerk een breed maatschappelijk draagvlak heeft. Het kunstwerk mag in zijn intentie een breed publiek te bereiken en te raken, geslaagd genoemd worden.

Kunst- en cultuurhistorische waardestelling

Kunsthistorische waarde

De keramische tegelwand van Leo van Oudheusden heeft een duidelijke kunsthistorische waarde. Het is werk is voor Rozenburg en de gemeente Rotterdam van belang omdat het een typisch (laat) voorbeeld van architectuurgebonden kunst uit de wederopbouwperiode betreft. Het keramisch tegeltableau is in het kader van de 1,5% regeling in het nieuw te bouwen zwembad aangebracht. Het is een voorbeeld van een kunstwerk dat zowel thematisch als fysiek met de functie van dat specifieke gebouw, een zwembad, is verbonden.

De stijl van het werk is expressionistisch met half-figuratieve en half-abstracte vormen die water en waterdieren suggereren en uitbeelden. De deining en golving van het water beheersen de totale afbeelding. Het werk heeft een symbolische lading die samenhangt met de functie van het gebouw. Leo van Oudheusden "Zo staat rood voor de activiteiten in het bad, het groen voor de natuur, blauw voor water en roze voor de mens". De beeldtaal is conform de wederopbouwperiode: er straalt een optimisme uit dat aanstekelijk werkt. Door de keuze indertijd van de kunstenaar voor duurzame keramische tegels die een hardheid van vloertegels hebben, is het kunstwerk nog volledig intact. Tevens heeft het werk betekenis als voorbeeld van een monumentaal kunstwerk uit de fabriek van de Porceleynse Fles. Dit eeuwenoude Delftse bedrijf heeft na de oorlog voor diverse gebouwen grootschalige kunsttoepassingen geproduceerd.

Het keramisch tegeltableau 'Water' is uniek binnen het oeuvre van Leo van Oudheusden. Monumentale wandkunst van dit formaat, in deze uitvoering en met deze duidelijke functie wordt in toenemende mate een zeldzaamheid in Nederland. Leo van Oudheusden is van grote

betekenis voor Rozenburg gezien dit tableau en zijn andere werk aldaar gerealiseerd. Landelijk heeft hij geen vooraanstaande rol gespeeld.

Cultuurhistorische waarde

Het keramisch tegeltableau heeft een historische en culturele waarde. Het kunstwerk is met de bouw van het zwembad tot stand gekomen en verwijst in de titel, in de beeldtaal en het materiaal naar de functie van het gebouw waarvan het onlosmakelijk deel uitmaakt. De symboliek van de kleuren en de afbeelding geven het kunstwerk een inhoudelijke lading die bij het gebouw past. Bovendien is het werk zoals vermeld, gerealiseerd met de 1,5% regeling. Het idealistische doel van deze regeling was om mensen die nooit in musea kwamen op een ongedwongen manier met kunst in aanraking te laten komen. Ook is het werk een duidelijke illustratie van het optimisme van na de Tweede Wereldoorlog en de modernisering van Rozenburg in deze periode.

Mogelijkheden herbestemming

Het kunstwerk kan zonder problemen, lees: zonder schade, verwijderd worden: in het verleden zijn talloze tegeltableaus waaronder het bekende 'Kinderfantasiën' van Dick Elffers in Utrecht, tegel voor tegel afgenomen, genummerd en herplaatst.

Er is een uitgesproken wens tot herplaatsing in De Rozenburcht gezien de zwembadfunctie in dit gebouw en de aantoonbare mogelijkheid tot herplaatsing in de binnenmuur. Behoud in situ is geen optie aangezien het zwembad in 2016 gesloopt wordt. Leo van Oudheusden over herplaatsing in De Rozenburcht "Zwembaden hebben al snel iets weg van een kil stationsgebouw en dat wil ik met dit kunstwerk voorkomen."

Wim van Oudheusden heeft onderzoek gedaan naar een gespecialiseerd bedrijf dat de tegelwand kan demonteren en herplaatsen. De kosten voor plaatsing in de maand voor de opening bedragen circa 25.000 euro. Eventuele bijkomende kosten zijn niet in het bedrag inbegrepen.

Rozenburg was tot 2010 een zelfstandige gemeente en was tot 2014 een deelgemeente van Rotterdam. Nu behoort Rozenburg tot Rotterdam. Het is een kleine gemeenschap en het aantal kunstwerken is beperkt. Leo van Oudheusden is afkomstig uit Rozenburg. Het keramisch tegeltableau is een schakel in de geschiedenis van Rozenburg die de moeite waard is behouden te blijven als verwijzing naar de zelfstandigheid tot 2010, naar de aldaar afkomstige kunstenaar Leo van Oudheusden en diens werken waaronder dit keramisch tegeltableau dat op zijn beurt verwijst naar het zwembad 'De Zeehond' dat medio 2016 gesloopt zal zijn.

De architect van De Rozenburcht, Koen van Velzen, zegt over het door hem ontworpen De Rozenburcht op 18 februari 2015 wanneer de eerste paal wordt geslagen: "De Rozenburcht is een gebouw met een eigen karakter, gevormd door de context en afgestemd op de gebruikers. Het wordt een verrijking voor het actieve verenigingsleven in Rozenburg, maar houdt ook rekening met de buurt. Al deze elementen samen maken dat De Rozenburcht niet zal aanvoelen als een vreemd nieuw element maar vanzelfsprekend op z'n plek staat: een specifiek gebouw voor een specifieke plek." Een reden temeer om het keramisch tegeltableau alhier te herplaatsen.

